

PROBLEM ODNOSA ZNAKOSTI I FILOZOFIJE U FRANJE RAČKOG

Franjo Zenko

Odnos znanosti i filozofije javlja se kao problem autonomizacijom novovjekovne znanosti. Nastavši zajedno s filozofijom iz istog spoznajnog poriva, no razvijajući se kao marginalne tendencije sve do renesanse, opažajno eksperimentalna metoda spoznavanja i kvantitativno-matematička analiza prirodnih pojava osamostaljuju se kao principi novovjeke znanosti krajem 16. i početkom 17. st. Često naglašeno u antitezi, ne uvijek i ne nužno, spram spekulativne ontološke metode koja je prevladavala u klasičnoj filozofiji.

Kako su međutim u vrijeme novovjekovnog racionalizma, pojačano i programatski naročito nastupom racionalističkog prosvjetiteljstva dospjele u opoziciju prema skolastičko-dekadentnoj teologiji, novovjekovna filozofija i novovjekovna znanost nisu se međusobno suprotstavljale niti rješavale svoje granične probleme gotovo sve do 19. st. Vanjski izraz te situacije jest i to što se djela, često posve znanstvenog karaktera, nastala do pred kraj 18. st., odnosno do pojave klasičnog njemačkog idealizma, nazivaju »filozofijom«. Pojavom pozitivizma, najprije Comteovog, a onda i drugih pozitivističkih varijanti (Avenarius, Mach, Poincare), odnos znanosti i filozofije se sve više zaostrava, dijalog među njima postaje sve teži i rjeđi, a bit graničnih problema sve neprozirnija.

Sigurno da nema još pretpostavki da se detaljno rekonstruiraju cjelokupan tijek, razmjer i kvalitet rasprava o odnosu znanosti i filozofije vođenih unutar hrvatske filozofije i znanosti na našem tlu. Sistematska istraživanja povijesti domaće filozofije kao i povijesti znanosti u nas tek su nedavno započeta. Još su u toku faktografska, bibliografska inventariziranja, i tek samo djelomično izvršena prva — i to ne detaljno analitička ne-

go globalna — čisto informativna čitanja većinom latinski pisanih tekstova starih naših filozofa i znanstvenika.

No ono što se u takvoj situaciji može ipak već i sada reći s obzirom na specijalnu temu odnosa znanosti i filozofije u njihovu razvoju u nas, jest slijedeće: premda se filozofija i znanost u nas konstituiraju u renesansi kada jedna i druga poprimaju specifični, novovjekovni karakter, a misloci i znanstvenici našega porijekla (Getaldić, Petrić, Dominis, Gradić i mnogi drugi sve do Boškovića) pridonose procesu te transformacije na širokom evropskom planu, problem odnosa znanosti i filozofije, eksplicitno postavljen, javlja se u nas tek u drugoj polovici 19. st.

Ovaj moj prilog posvećen je osvjetljavanju oblika i sadržaja prvih formulacija u kojima se u nas artikulira taj problem, i to u vrijeme kada se na nacionalnoj razini organizira i institucionira moderna znanost. Zašto sam pak ograničio temu svog priloga onako kako ona glasi, razlog je dvojak: Franjo Rački javlja se najprije kao teološko-filozofski pisac koji u svojim ranim radovima pokazuje pretežni interes za filozofiju. Lekturom najraznorodnije tada suvremene filozofske literature prilično se dobro informirao o misaonim strujanjima i problemima koji u tim strujanjima prevladavaju u posthegelovskoj situaciji.¹ S druge strane, kasnije, kao već afirmirani znanstvenik, i još više kao organizator, animator i moderator znanstvenih istraživanja u nas, stekao je uvid u razvoj mnogih znanstvenih područja.

Osim toga, Rački je u neku ruku prvi naš teoretičar i filozof znanosti.² On je naime snagom svoga položaja u ulozi prvog predsjednika novoosnovanoga najvišeg nacionalnog znanstvenog zavoda, i ugledom već afirmiranog znanstvenika i javnog radnika u Hrvatskoj određivao smjer, svrhu i, što je najvažnije, općenacionalni smisao moderne znanosti u integralnom sklopu kulturnog, političkog i ekonomskog života ne samo hrvatskog naroda nego i jugoslavenskih, možemo reći čak i južnoslavenskih narodâ. Kao ugledni znanstvenik, on je svojim osobnim shvaćanjima o pojedinim znanstvenim i graničnim interdisciplinarnim problemima utjecao i na znanstvenike okupljene oko najviše nacionalne znanstvene ustanove, Akademije, i tako gotovo neposredno najjače suoblikovao atmosferu u hrvatskoj znanstvenoj sredini tijekom gotovo tri posljednja desetljeća 19. st. Nije isključeno da je upravo i svojim shvaćanjem problema — uostalom, kao što ćemo vidjeti, vrlo osjetljivog — naime problema odnosa između filozofije i znanosti, djelovao trijezno, i

¹ F. Zenko, *Franjo Rački kao filozofski pisac i teoretik »narodne« znanosti — Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 1—2, Zagreb 1975, str. 37—74.

² *Isto*, str. 67. i dalje.

progresivno smirujuće u krugu znanstvenika sve do samoga kraja 19. st.

Sve su to razlozi koji govore u prilog tome da je opravdano i za naše prilike povijesno-filozofijski interesantno tematizirati i osvijetliti i Račkijev stav o problemu odnosa znanosti i filozofije. Tim više što ga prema svemu do sada rečenom možemo smatrati ne samo kvalificiranim da o tom specijalnom problemu kaže koju osobno, kao znanstvenik zainteresiran za teorijske osnove vlastite znanstvene discipline, nego i kompetentnim da sa svoga istaknutog položaja, na kojem je morao po prvi puta kreirati politiku cjelokupnog znanstvenog istraživanja na nacionalnom nivou, s obzirom na delikatnost pitanja, budući da je ono već opterećeno različito obojenim ideologizacijama pa i politizacijama, usmjeruje znanstvenu i filozofsku misao na onaj plodonosni dijalog koji je, kad god je bio prakticiran, pridonosio otkrivanju i produbljivanju prave problematike na jednoj i na drugoj strani. A upravo u ono vrijeme kada su se reformirale naše najviše prosvjetne ustanove i kada se modernizirala naša znanstvena i filozofijska misao bilo je od neobične važnosti ispravno postaviti problem odnosa među njima.

Sigurno da su već i uslijed zajedničkog austrougarskog državnog okvira vladajuće ideje u znanosti i filozofiji prodirale k nama iz metropola s razvijenim intelektualnim sredinama. No, problem o kojem je ovdje riječ javlja se spontano i u našem idejnom ozračju. Pogodna atmosfera u kojoj se i u nas nekako prirodno javlja problem znanosti u različitim vidovima, pa tako i pitanje njezina odnosa prema filozofiji, stvara se spletom višestrukih okolnosti.

Objavljivanjem znanstvenih knjiga i članaka počinje se već u tijeku prve polovice 19. st., a od pedesetih godina i na domaćem jeziku, popularizirati prirodna znanost. Osnivanjem JAZU organizira se i od šezdesetih godina potiče intenzivnije istraživanje u raznim oblastima prirodoslovlja. Pokretanjem stalne znanstvene edicije »Rad JAZU« omogućava se objavljivanje rezultata naših domaćih istraživača. Kako se sve to događalo u vrijeme kada su brzi razvoj znanosti u svijetu pratila i »teoretiziranja« i »ideologiziranja« u znanostima, sve češće se i među našim znanstvenicima potežu pitanja koja zadiru izravno ili neizravno u problem odnosa filozofije i znanosti.

Ilustrativno svjedočanstvo o tome u kakvom se obliku i sa držaju nameće problem odnosa filozofije i znanosti u nas u drugoj polovici 19. st. pruža prvih desetak strana Šulekovog pregleda hrvatske znanstvene literature tijekom pedeset godina *Naš napredak u prirodnih znanostih za minulih pedeset godina*,³ tj.

³ Kao posebni otisak izdano u Zagrebu 1886. — Dalje citiram prema tom otisku.

od preporoda do 1885. godine. Tada se naime, naveliko slavio jubilej rađanja hrvatskog narodnog preporoda. Konstatiravši da je »pravo obilježje (je) našega vjeka« »iztraživanje prirode«, uz popratnu tada uobičajenu, a i danas kod nekritičkih duhova prisutnu patetičku retoriku scijentističko-progresističkog optimizma, Šulek zaključuje kako je kao posljedica takvog napretka u prirodnim znanostima »onaj način mišljenja, što se zove realizmus, empirismus, po kojem je samo ono istina, što se osniva na nepobitnom bivstvovanju, a ne na samom umovanju.«⁴

Ne ulazim u to kakve sve konotacije imaju i mogu imati termini »realizam« i »empirizam« koje Šulek, posuđujući ih od neokantovca Fritza Schultzea (1848—1908), ovdje upotrebljava da bi karakterizirao novi tip znanstvenog mišljenja za razliku od starog klasičnog filozofijsko-znanstvenog načina umovanja. Zadovoljimo se za našu svrhu sasvim dovoljnim Šulekovim objašnjenjem. Prema njemu navedena kvalitativna razlika sastoji se u tome što je za novi prirodnoznanstveni način mišljenja istina ono što se osniva na »nepobitnom bivstovanju«, a za stari klasično filozofijski način ono što se osniva na »samom umovanju«.

Kako bi bilo jasnije o čemu se radi, pojasnimo stvar s povijesno-filozofijskog i povijesno-znanstvenog aspekta, i to riječima kemičara Justusa Liebiga, kojega u tom smislu citira i sam Šulek. Liebig naime kaže: »Tisućljećima se bavimo objašnjavanjem prirodnih pojava, no objašnjenja filozofskih škola, od Aristotela do naših dana nemaju više ničeg zajedničkog s našim objašnjenjima.«⁵ Taj diskontinuitet, opreku, jaz, nazovimo to kako hoćemo, Liebig kao kemičar ilustrira epistemologijsko-metodologijskom diferencijom između starog klasično filozofijskog, tj. ontologijskog načina objašnjavanja npr. fenomena kiselog. Liebig to izvodi ovako: »Kiseli okus kiselina počivao je na sadržaju 'acidum universale'. Onome što se opazalo u učinku, podmetnula se jedna riječ, ta riječ nazvala se 'uzrokom' i time se objasnio učinak«. Liebigov, a time i Šulekov generalni zaključak zatim glasi: »Ulogu objašnjenja igrala je jedna riječ, ulogu istine uzela je slijepa vjera, i jedno nemisaono ponavljanje nedokazanih mišljenja.«⁶

Ovaj doživljaj apsolutnog reza, a onda i animoziteta između filozofije i prirodnih znanosti imali su uglavnom svi naši moderni prirodnoznanstvenici prve generacije u 19. stoljeću. Povijesno-filozofijski moglo bi se to objasniti dvostrukim razlogom. Prvo, većina njih formirali su se kao znanstvenici u jednoj duhovno znanstvenoj klimi koju je karakterizirala snažna antiteza prema njemačkom idealizmu, konkretno Hegelovom apsolutnom

⁴ B. Šulek, *Naš napredak ...*, str. 1.

⁵ *Isto*, str. 1.

⁶ *Isto*, str. 2.

idealizmu u kojem priroda nema samosvojni ontologijski status, nego je moment apsolutnog duha kroz koji ovaj prolazi kao kroz svoje otuđenje da bi došao do samosvijesti o svojoj apsolutnosti. Prisjetimo se kako je Hegel prirodu kao predmet filozofijskog i znanstvenog zanimanja apsolvirao kratko u prvom dijelu *Enciklopedije filozofijskih znanosti*: fiziku u paragrafu naslovljenom »mehanizam«, kemiju u paragrafu »kemizam«, a biologiju u paragrafu »teleologija«. Sve te tri fundamentalne prirodoslovne discipline interpretira, odnosno deducira Hegel dijalektičkom metodom apsolutnog idealizma.⁷

Konstituiranje devetnaestostoljetne scijentističko-pozitivističke svijesti u predstavniku glavnih prirodoslovnih disciplina formiralo se dakle u antitezi prema idealizmu, konkretno onom Hegelovog tipa boreći se za autonomni predmet i metodu prirodoznanstvenih istraživanja, tražeći pri tome dakako i globalni ljudski smisao bavljenja tako prema filozofiji autonomno shvaćenom prirodnom pozitivnom znanošću.

Drugi specifičan razlog zašto su naši moderni prirodoznanstvenici prve generacije u devetnaestom stoljeću imali odbojan stav prema filozofiji vezan je uz našu domaću duhovnu, posebno filozofijsko-znanstvenu situaciju. Ocjena naime naše domaće filozofijske tradicije na domaćem tlu koju tradiciju je inicirala na nacionalnom javnom nivou (dakle van zidina pojedinih samostana) isusovačka Neoacademia zagrabiensis i reprezentirala je više od stotinu godina, bila je apsolutno negativna i kao takva se prenosila i prenosi iz generacije u generaciju, možemo reći, sve do dana današnjega. Ta negativna ocjena naše filozofijske tradicije na domaćem tlu, prvi puta izrečena u govoru Nikole Skrleca Lomničkog prof. Vijeću Akademije 11. listopada 1776,⁸ transferirana je i potencirana još i općenitim ilirskim antilatinizmom, tako da se prva generacija preporoditelja tako reći odrekla napora da taj latinistički dio naše kulturne baštine, u ovom slučaju filozofije, primjereno tj. adekvatno i kritički valorizira i ugradi ga kao jedan od bitnih momenata kontinuiteta nacionalne duhovne, posebno filozofijsko-znanstvene tradicije u nastajuću hrvatsku modernu filozofijsko-znanstvenu svijest.

U takvoj filozofijsko-znanstvenoj klimi, karakteriziranoj hegelizmom, odnosno antihegelizmom s jedne strane i ilirsko-preporodnim antilatinizmom s druge strane, što je u povijesno-filozofijskom smislu, s obzirom na našu dotadašnju nacionalnu filozofijsku tradiciju na domaćem tlu, značilo antiskolasticizmom

⁷ G. W. Hegel, *Werke in 20 Bänden*. Suhrkamp Verlag 1970. Bd. 8 *Enzyklopedie der philosophischen Wissenschaften I*, str. 352—367.

⁸ Taj govor objavljen je na izvornom latinskom jeziku uz paralelni prijevod V. Gortana u *Spomenici* u povodu 300. godišnjice Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1969, str. 308—316.

i antiaristotelizmom, razvijao se i Franjo Rački, o čemu svjedoče njegovi rani filozofijsko-teologijski radovi.⁹ Napustivši međutim filozofiju i teologiju kao predmet profesionalnog bavljenja i posvetivši se povijesnoj znanosti, naročito nacionalnoj povijesti^{9a} (smatrajući je urgentnijim zadatkom i efikasnijim instrumentom u borbi za ciljeve koje je postavio hrvatski narodni preporod) Rački je postupno izrastao i postao središnja ličnost upravo u momentu kada se stvaranjem visokih znanstvenih i prosvjetnih ustanova u nas intenzivirao proces rađanja moderne znanstvene misli. Od 1867. godine on postaje organizator znanstvenog istraživanja u Hrvatskoj i ostaje četvrt stoljeća moderatorom i u neku ruku filozofom znanosti u nas, što se očituje u njegovim »besedama« na svečanim godišnjim sjednicama Akademije, u kojima mu je kao predsjedniku bila dužnost »crtati općenite prosvjetne odnošaje naše«. U tim je svojim »besedama« svaki put postavio po koje osnovno načelo kojim se ima ravnati znanstveno istraživanje Akademije, ili je iznio po koji element teorije »prosvjete« i »narodne znanosti«, koju je nastojao izraditi u novom, nacionalnom duhu. Taj novi duh počeo je prožimati ne samo Evropu nego, kako to jasno Rački uviđa, i druge kontinente.

Kao moderator Rački je između ostalog nastupao i u diskusijama o takvim pitanjima kao što je odnos filozofije i znanosti koja su se, kao što smo vidjeli, i u nas postavljala implicite ili eksplicite.

Tematizirajući tako u svojoj predsjedničkoj »besedi« od 25. studenoga 1886. problem zablude u znanostima, Rački je govorio »da je mnogim zabludam znanosti, pretpostavivši da ne izviru iz opake namjere i da ne prosljedjuju zlih ciljeva, ne malo krivo, što pojedina struka ljudskoga i onako ograničenoga znanja i umijanja, nezadovoljna granicama svoje naravne nalježnosti, zalazi u područje druge bud koliko joj srodne struke, koja i predmetom svojim i metodom svojom počiva na posebnoj podlozi.«¹⁰

Rački posebno upozorava na opasnost takve zablude onda ako si »jedna struka prisvaja takav gospodujući položaj, da se ne samo stoljetne stečevine ostalih grana znanosti nego i njihove uredbe prosvjetljenoga društva, koje su i potekle iz drugog vrela i samosvojno se razvile, bezuvjetno podređuje: onda je zabluda i opasna«. Na jednom drugom mjestu očito je zašto Rački smatra da je totalitarizam jedne, tj. bilo koje struke, tako

⁹ Vidi rad autora citiran u bilješci br. 1.

^{9a} Franjo Zenko, *Osvjetovljenje povijesnog mišljenja u (mladog) Račkog* (Studija u tisku za Zbornik Historijskog zavoda Jugoslaven-ske Akademije, Vol. 9, posvećen F. Račkom).

¹⁰ »Rad« JAZU, 82/1886, str. 205.

opasan. U tom slučaju naime ta gospodujuća struka postaje ne samo globalni pogled na svijet koji sve tumači i interpretira, nego se struka pretvara postupno i u globalnu ideologiju koja zasijeca i u općenita temeljna pitanja života pojedinca i društva. Pri tome ta pitanja izlaze iz kruga čiste »misli« i prelaze »na polje čina« i obično se rješavaju »najprije perom a onda krvlju i željezom«.

S takvog svog općenitog stava o međusobnom odnosu različitih struka Rački nastoji kritički osvijetliti iskustva triju slučajeva gospodujućeg položaja jedne struke: teologije u srednjem vijeku, filozofije na prijelazu osamnaestog i devetnaestog stoljeća i prirodoslovlja u posthegelovskoj situaciji.

Ispuštam njegova objašnjenja i poglede, odnosno metodološke napomene na koji način misli da treba razumjeti gospodujući položaj srednjovjekovne teologije. Prelazim odmah na njegovo tumačenje prevlasti filozofije u osamnaestom i početkom devetnaestog stoljeća. Genezu i posljedice te prevlasti Rački tumači na slijedeći način: »Tek u novom vieku, u kojem su se pojedine grane znanosti neslućenim prije uspjehom počele razvijati, pooštrilo se presizanje jedne u područje druge i takmenje za odlučujućim uplivom ne samo na umni nego i na duhovni i javni život. Sjećam vas, štovana gospodo! one prievlasti, koju si je filozofija umjela steći prošloga i prvih decenija tekućega stoljeća, kad je svojim to empirističkim, to racionalističkim, to idealističkim, to materijalističkim pravcem rastvarala osobito u izobraženijih slojevih pozitivno kršćanstvo, znanost i sve uredbe na njemu počivajuće pak i predjašnje društvene institucije po svojih načeli preobraziti kušala. Skrajni izdanci ovoga sustava bijahu, kako znate, nihilizam u religioznom, apotheosa i svemoć državne vlasti u javnom životu.«¹¹

Očita je vrijednosna konotacija ocjene koju Rački daje o ishodu toga razdoblja kada je filozofija, možda jedinstveni primjer u čitavoj povijesti filozofije, postala ne samo ideologija nego i najkonkretnija društvenopolitička pokretna snaga. Premda je zanimljiv, pustimo taj aspekt sada po strani jer prelazi okvire ove teme u kojoj razmatramo načelne stavove Račkoga o odnosu filozofije i znanosti, a ne njegove ocjene konkretnih posljedica koje su proizlazile iz totalitarizma jedne određene »struke«.

Razmotrimo naposljetku i Račkijeve poglede na genezu prirodoslovne znanosti i njegovu kritiku gospodujućeg položaja prirodoslovlja, što je baš u ono vrijeme kad je to Rački govorio bilo vrlo aktualno i u nas s obzirom na diskusije o darvinizmu i uopće naturalizmu i materijalizmu, koji su se iz darvinizma

¹¹ *Isto*, str. 206—207.

nastojali deducirati.¹² Genezu sve jačeg interesa za prirodoslovne znanosti a i gospodujućeg položaja prirodoslovlja Rački tumači na slijedeći način: »Pokle je filozofija, osobito raspadnućem Hegelove škole u Njemačkoj i prielazom Hegelova idealizma u materijalizam, priemoć izgubila, preuze ju prirodoslovna znanost. Ova prijemoć činila se opravdanom obzirom na gorostasna upravo otkrića, učinjena u novije vrijeme pomoću te znanosti. Potaknuti tim uspjehom mnogi dusi prelaze u ovo područje ljudskoga znanja; a neočekivani obreti empiričko-exaktnih istraživanja primamljuju sve to više u kolo radnika ove grane znanosti«. ¹³

Nije neinteresantno spomenuti i njegov vrijednosni komentar kojim popraćuje konstataciju o sve većem zamahu prirodoslovnih znanosti, tim više što su mnogi smatrali da napredak prirodoslovnih znanosti donosi ujedno i materijalistička shvaćanja koja su u krajnjoj liniji pogubna za društveni život. Nasuprot tome Rački u svojoj poznatoj širokogrudnosti priznaje: »Prirodoslovna istraživanja popunjuju znatnu prazninu u ljudskom znanju, koja se u prošlosti teško osjećala i negovoreći ob onoj golemoj koristi, koja se odanle na blagostanju naroda propisala. Spekulativne znanosti, bogoslovija, antropologija, etnografija, historija mogu biti samo zahvalne prirodoslovlju za te velike stečevine, jer ih mogu sgodno upotrijebiti za razriješenje mnogih problema svojih«. ¹⁴

Račkijeva kritika tendencije prirodoslovne znanosti da postane ne samo metodologijskim modelom svih drugih, tj. duhovnih i društvenih znanosti, nego i težnja da postane opća ontologija, metafizika, dakle filozofija, pod raznim nazivima, naznačuje već i smjer u kojem Rački nastoji riješiti problem odnosa znanosti i filozofije. Nadovezujući na pozitivno ocijenjeni interes i ekspanziju prirodoslovnih znanosti, on nastavlja kritički: »Ali ni prirodoslovne znanosti nisu se znale očuvati od zablude, koja je punim pravom spočitana filozofiji — i one su prestupile u svojih istraživanjih granice svoga naliježnoga područja. Mnogi prirodoslovci, držeći prirodu za jedino bivstvo, i nauke, koje se njom bave, za jedino opravdanu znanost, te jednostavno precjenjujući poznavanje prirode, zabacujući idealne predmete ljudskoga znanja, i idealno poznavanje smatrajući zabludom čovje-

¹² Karakteristični dokumenti takvih diskusija u nas su npr.: A. Bauer, *Područje materijalizma*, Zagreb 1889 (kritika ranije citiranog Šulekovog rada *Naš napredak ...*); Šulekov odgovor Baueru na tu kritiku, *Antikritika rasprave o području materijalizma*, Zagreb 1889; *Nastupni govor Dra. Antuna Kržana*, rektora sveučilišta u Zagrebu 1876, te njegovo djelo *O postanku čovjeka*, Zagreb 1874. (I svezak) i 1887. (II svezak).

¹³ »Rad« JAZU, 82/1886., str. 207.

¹⁴ *Isto*, str. 207.

čjega duha, snidjoše na stanovište pukoga materijalizma. O tih prirodoslovcih nije preoštar sud Erdmannov: 'Svaki, koji znade danas dobro sitnozor upotrijebiti, scijeni bez okolišanja, da smije presuditi, što je uzrok, što uvjet, što sila, što tvar, što logički zakon, što istina'. . . .¹⁵

Prateći iskustvo nacija sa razvijenijom i duljom znanstvenom i filozofijskom tradicijom, kao i diskusije koje se vode upravo oko odnosa filozofije i znanosti, Rački je, smatram, mudro moderirao diskusiju među našim znanstvenicima 19. st. o tom osjetljivom pitanju baš u momentu kada je trebalo dobro ekonomizirati s intelektualnom energijom i kanalizirati je na obavljanje golemog pozitivnog posla, a koje je svagda i svugdje iziskizvalo konstituiranje moderne znanstvene misli. O toj njegovoj mudrosti i razboritosti upravo kao moderatora svjedoči i uputa našim znanstvenicima u vezi odnosa među strukama i posebno znanosti i filozofije koju on naziva scientia scientiarum. Rački upućuje: »Svaka struka i svaka grana znanosti zahtjeva čitava čovjeka i sav vijek ljudski; rijetki su pače, koji mogu i pojedini ogranak u svoj širini i dubini obraditi. Stoga će se pravi strukovnjak ustručavati, da o predmetu izvan područja svoga konačnu i neprizivnu presudu izreče; a još će se više ustezati znanstvenu pretpostavku, koliko joj drago prividno čvrstu, aksiomom proglasiti. /.../ Scijenim nadalje, da smo još daleko od onoga vremena, kada će, pokle otpadnu mnoge efemerne teze pojedinih struka, iz ukupnih rezultata njihovih sazdana biti 'scientia scientiarum'«. ¹⁶

Iz svega što je rečeno smatram da se može zaključiti: prvo, da Rački zastupa stanovište da je podjednako za znanost kao i za filozofiju nužan međusobni dijalog; da sve progresivnija specijalizacija nužno navodi na interdisciplinarnu suradnju među znanostima; da je interdisciplinarnost jedini put do eventualne moguće sinteze koja ne bi imala biljeg ograničenosti predmeta i metode jedne znanosti i koja ne bi čitavu pluralističku stvarnost i šarolikost života sapinjala u kategorije jednog uskog znanstvenog područja; drugo, da je vrlo vjerojatno Rački u ulozu širokogrudnog moderatora hrvatske znanosti s trijeznim, danas sve više aktualnim i prevladavajućim shvaćanjem odnosa filozofije i znanosti pridonio tome da se pri samom konstituiranju moderne hrvatske znanosti nisu bespotrebno trošile i iscrpljivale i onako oskudne intelektualne snage oko pojedinih »izama« koji su tada dijelili duhove u suprotne tabore, ne samo u znanstveno-filozofijskom nego i u ideologijskopolitičkom pogledu.

¹⁵ Isto, str. 207.

¹⁶ Isto, str. 209.

FRANJO RAČKI IM VERHÄLTNIS DER WISSENSCHAFT UND PHILOSOPHIE

Zusammenfassung

Mit dem Erscheinen von Büchern und Artikeln, in denen seit den Fünfziger Jahren des 19. Jhs. bei uns immer mehr auch in der Landessprache die Naturwissenschaft popularisiert wird und wo die Resultate einheimischer Forscher veröffentlicht werden—besonders nach 1860, als durch die Gründung der Jugoslawischen Akademie der Wissenschaften und Künste eine intensivere Forschung im Bereich der verschiedenen Naturwissenschaften organisiert und gefördert werden, tauchen auch unter unseren Wissenschaftlern immer häufiger Fragen auf, die sich mit dem Problem des Verhältnisses der Philosophie und der Wissenschaften befassen.

Als erster Vorsitzender der höchsten nationalen wissenschaftlichen Institution fühlte sich Franjo Rački berufen, neben der Arbeit eines Organisators, Animators und Koordinators für wissenschaftliche Forschungen bei uns, diesem wissenschaftlichen Forschen Geist und Sinn zu geben und auf diese Weise eine Funktionstheorie der Wissenschaft im integrierten geistigen Leben seines Volkes zu bieten. So befasste er sich mit »allgemeinen Fragen« unserer Wissenschaft und thematisiert so ausdrücklich auch das Verhältnis der Philosophie und Wissenschaft. Zum ersten Mal geschieht das am 26. November 1874, als er in seiner Rede als Vorsitzender bei der Jahresversammlung der Akademie den »Monismus in der Wissenschaft« einer strengen Kritik unterwirft, und zum zweiten Mal am 25. November 1886, als er das Problem der »Quellen der Irrtümer in den Wissenschaften« thematisiert, erweitert er das Thema und erfaßt allgemein das Problem der Philosophie und Wissenschaft im Lauf der Geschichte, und er verbleibt speziell im 19. Jh., in der posthegelianischen Situation.

Indem er die Ursachen und Folgen der »Übermacht« zunächst der Theologie, dann der Philosophie, insbesondere des spekulativ-konstruktivistischen Idealismus und schliesslich der »Naturwissenschaften«, die »einseitig die Kenntnis von der Natur überschätzen«, »die idealen Gegenstände des menschlichen Wissens und das ideale Erkennen verwerfen, sie als Irrtum des menschlichen Geistes ansehen, sich auf den Standpunkt des blossen Materialismus herabgeben«, analysiert, gelangt Rački zu den folgenden allgemeinen Schlüssen: sowohl für die Wissenschaft, als auch für die Philosophie ist ein Dialog miteinander notwendig; die immer stärker fortschreitende Spezialisierung verlangt notwendig eine interdisziplinäre Zusammenarbeit der Wissenschaften; diese Interdisziplinarität ist der einzige mögliche Weg zu einer eventuell möglichen »Synthese«, die nicht den Stempel der Beschränktheit in Methode und Gegenstand in einer Wissenschaft trüge, und die nicht die gesamte pluralisti-

sche Wirklichkeit und das Leben in die Kategorien eines engen wissenschaftlichen Bereichs pressen würde.

Wahrscheinlich hat Rački in seiner Rolle als grossmütiger Moderator der kroatischen Wissenschaft auch mit dieser nüchternen und heute immer aktuelleren und stärker ausgeprägten Auffassung des Verhältnisses von Wissenschaft und Philosophie dazu beigetragen, dass bei der Konstituierung selbst der modernen kroatischen Wissenschaft intellektuelle Kräfte um etliche »-ismen« nicht nutzlos verbraucht wurden, an denen sich damals die Geister nicht nur in wissenschaftlich-philosophischer, sondern auch in ideologischpolitischer Hinsicht schieden.